

GÜNGÖR DİLMEN'İN *KURBAN* OYUNUNUN KURGUSAL YAPISI

The Fictional Structure of Güngör Dilmen's Victim Play

Sibel BAYRAM*

ÖZ: Kurban, mitolojik, dinî öğelerle kurulu töreye, otoriteye bir başkaldırı eseridir. Güngör Dilmen tarafından 1967 yılında yazılan *Kurban* Medea hikâyesine Anadolu'nun geleneklerini katarak modern tragedya olarak yeniden yorumlar. Antik Yunan tragedya özelliklerini taşıyan *Kurban*, yerel ile evrenseli birleştirir. Erkek egemen toplumda, üzerine kuma getirilmek istenen Zehra'nın başkaldırışı ve trajik sonunu anlatır. Zehra'nın mücadelesi aslında bireysel değildir, toplumun vicdanının sorgulandığı evrensel bir mücadeledir. Sosyal adaletin ve eşitliliğin olmadığı köyde Zehra'dan, eşi Mahmut'un kuma getirmesini kabullenmesi beklenir. Daha önce de binlerce yıl kadınlar, kuma geleneğine boyun eğmek zorunda kalırlar. Bu yüzden Zehra'nın başına gelenler ilk değildir ve son da olmayacaktır. Zehra'nın isyanı köydeki kadınlar dâhil kimse tarafından tasvip edilmez. Zehra başta çevresindeki insanlardan, özellikle kadınlardan destek alacağını düşünse de mücadelesinde yalnızdır. Diğer kadınlar, bu gelenekten dolayı mutsuz da olsalar kabul etmekten başka çareleri yoktur, Zehra'ya da boyun eğmesini tavsiye ederler. Kullanılan dini hikâyeler, rüya ve anlatılarla Zehranın dramatik durumu, çaresizliği ortaya konulur ve karakter değiştirilemeyen trajik kaderini yaşar.

Anahtar Kelimeler: Başkaldırı, tragedya, mitoloji, kadın

ABSTRACT: Kurban is a work of rebellion against tradition and authority based on mythological and religious elements. Written by Güngör Dilmen in 1967, Kurban reinterprets the Medea story as a modern tragedy by adding Anatolian traditions. Bearing the characteristics of ancient Greek tragedy, Kurban combines the local with the universal. It tells the story of Zehra's rebellion in a male-dominated society and her tragic end. Zehra's struggle is not an individual one, but a universal one in which the conscience of society is questioned. In the village, where social justice and equality do not exist, Zehra is expected to accept her husband Mahmut's imposition of a woman as a wife. Women have been forced to submit to the tradition of kuma for thousands of years before. Therefore, what happened to Zehra is not

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Düzce, sibelbayram02@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2862-415X

OPEN ACCESS

© Copyright 2023 Bayram

Geliş Tarihi / Received: 10.04.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 27.05.2025

Yayın Tarihi / Published: 21.07.2025

the first time and will not be the last. Zehra's rebellion is not approved by anyone, including the women in the village. Although Zehra thinks that she will get support from the people around her, especially women, Zehra is alone in her struggle. Even though the other women are unhappy with this tradition, they have no choice but to accept it and advise Zehra to submit to it. With the religious stories, dreams and narratives used, Zehra's dramatic situation, her helplessness is put in the centre and the character experiences her tragic fate that cannot be changed.

Keywords: Rebellion, tragedy, mythology, woman

Cite as / Atıf: BAYRAM, S. (2025). Güngör Dilmen'in Kurban Oyununun Kurgusal Yapısı. Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 15(30), 437-450. <https://doi.org/10.33207/trkede.1672401>

Yayın Tarihi	21 Temmuz 2025
Hakem Sayısı	Ön İnceleme: (Editör-Yayın Kurulu Üyesi) İçerik İncelemesi: İki Dış Hakem
Değerlendirme	Çift Körleme
Benzerlik Taraması	Yapıldı
Etik Bildirim	tuefdergisi@trakya.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
Telif Hakkı/Lisans:	Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanan makaleler https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/ tarafından lisanslanır.
	
Date of Publication	21 July 2025
Reviewers	A Internal (Editor board member) Content review: Two External
Review Reports	Double-blind
Plagiarism Checks	Yes
Complaints	tuefdergisi@trakya.edu.tr

Conflicts of Interest	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.
Grant Support	No funds, grants, or other support was received.
Copyright & License	Trakya University Journal of Faculty of Letters is licensed under Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Giriş

Türk tiyatrosunda önemli bir yere sahip olan Güngör Dilmen, çok geniş bir coğrafyadan karakterler seçerek olayları tarihî, mitolojik, dinî unsurlarla birleştirerek, çeşitli konuları işlemiştir. Dilmen, Anadolu hikâyelerinden, Yunan mitolojisinden, Türk destanlarından birçok motifi kullanır. “Güngör Dilmen, tiyatro eserlerinde mitolojiyi ve tarihî konuları temel alırken toplumun yaşadığı siyasî, kültürel ve ideolojik problemlere çâreler arama çabasıdır. Onun tiyatro eserleri bu bağlamda uyarıcı ve yol gösterici bir yapıya sahiptir. Yazar, geçmiş dönemlerde ve farklı coğrafyalarda insanlığın yaşadığı dram ve trajedileri ele alırken aslında insanlığın evrensel nitelikteki yaralarına temas eder, geçmişte yaşanan örneklerle bugünün sorunlarına ışık tutmaya çalışır. Güncel sorunlara evrensel çözümler üretir” (Pulat, Bayraktutan, 2019:391).

Klasik tiyatronun özelliklerine hâkim olan Dilmen, özellikle tragedya biçiminde yazdığı eserlerinde koro, dans unsurları yer alır. Dilmen’in 1967 yılında kaleme aldığı *Kurban* klasik Antik tiyatrosunun özelliklerini taşımakla beraber, yerel kültürel malzemelerinin kullanıldığı bir oyundur. Yazar, konuyu Yunan tragedya yazarı Euripides’in *Medea* oyunundan esinlenerek yerelleştirmiştir. *Medea* oyununda Iason, Medea ile evli ve iki çocuk babasıdır. Medea’dan boşandıktan sonra kralın kızıyla evlenmeyi planlamaktadır. Büyülü güçlere sahip olan Medea bunu kabullenemez ve eşi Iason’u cezalandırmak için iki çocuğunu öldürür. *Kurban* oyununda ise Anadolunun kuma geleneği üzerinden olay yeniden yazılır. Mahmut, Zehra ile evlidir ve iki çocuğu vardır. Birgün gördüğü on beş yaşındaki Gülsüm’e âşık olur ve Zehra’nın üstüne kuma olarak getirmek ister. Zehra, bu evliliği kabul etmez ve tek başına hem töreye, eşine, köylülere karşı mücadele eder, eserin sonunda o da Medea gibi çocuklarını öldürerek Mahmut’a en büyük cezayı vermek ister.

1. Karakterlerin Kurgusal İşlevi

Kurban, modern bir tragedyadır. Antik Yunan döneminde tragedyanın tarihi M.Ö. 500-400 yıllarına kadar dayanır. Atina’da Tanrı Dionysos için her yıl şenlikler düzenlenirdi. Bu şenliklerde tiyatro ile ilgilenen sanatçılar, tiyatro yarışmalarına katılırlardı. Aristoteles de tragedyaya ayrı bir önem verir ve Poetika eserinde uzun uzun tragedyanın özelliklerinden bahseder. Aristoteles, “Tragedya, ahlâksal ve sonu olan, belli bir uzunluğu bulunan bir eylemin taklididir; sanatça güzelleştirilmiş bir dili vardır. İçine aldığı her bir bölüm için özel araçlar kullanır, eylemde bulunan kişilerce temsil edilir. Bu bakımdan tragedya, salt bir öykü [mythos] değildir. Tragedyanın uyandırdığı acıma ve korku duygularıyla ruhu tutkularından temizlemektir (katharsis). Sanatçı güzelleştirilmiş harmoniyi yani dil deyince, harmoniyi, yani ve ölçüsünü içine olan bir dili anlıyorum” (Aristoteles, 1987:23). cümlelerini ifade ederek, tragedyanın katharsizm özelliğine ve seçkin diline vurgu yapar. Tragedyadaki katharsizmi oluşturan en önemli unsur karakterlerdir. Karakterler yoluyla, belli bir düşünce, eyleme aktarılır. “Tragedya, bir eylemin taklididir. Bu eylem, karakter ve düşünce bakımından belli bir özellikte olması gereken eylem halindeki kişilerce temsil edildiğine göre, - çünkü, bu iki etkenle eylemler belli bir özellik kazanırlar- o halde karakter ve düşünce, trajik eylemin iki etkeni olarak ortaya çıkar; kişiler, eylemlerinde bu iki etkene uyarak ereklerine ulaşırlar yada ulaşamazlar” (Aristoteles, 1987:24). Kurban’da bulunan her bir karakter, belli bir eylemin, düşüncenin temsilcisidirler. Bu karakterlerin hiçbirisi, oyun boyunca yaptıkları eylemlerin sonucunda ereklerine ulaşamaz ve tragedya türünün bir özelliği olan trajik bir sonla eser sonlandırılır.

Tragedyalarda bir antagonizma söz konusudur. “Antagonizma kavramının genel olarak karşıtlığı sembolize ettiğini söylemekle birlikte Mouffe literatüründe; karşıtlıkları, karşılıklı mutabakata varma yöntemiyle çözüme eğilimi bulunmayan, kendi varlığını karşısındakinin yok edilmesi için mücadeleye adanmış, şiddet kullanmaktan kendini sakınmayan “düşman” tanımı üzerinde şekillendiğini görmekteyiz” (Coşgun, <https://www.academia.edu>). Kurban’da başkaldıran Zehra ve otoriteyi temsil eden diğerleri karşı karşıyadırlar. Zehra var oluş mücadelesini yaparken antagonizma yaşar ve sonunda yok oluşu seçer.

1.1. Trajik Karakterler

Tragedyalarda karakterlerin zenginliği, farklılığı düşünceyi temsil etme açısından önemlidir. Tragedyalardaki trajik karakter, kaderi önceden belirlenmiş, hiçbir şekilde sonu değişmeyen karakterlerdir. Örneğin Sofokles’in Oedipus tragedyasında, Oedipus’un babasını öldüreceği ve

annesiyile evleneceği daha annesinin karnındayken bir kahin tarafından söylenir, bu sonun olmaması için yapılanların hiçbir hikâyenin sonucunu değiştiremez ve Oedipus trajik sonunu yaşar.

Kurban'da Zehra, Gülsüm ve Zehra'nın çocukları trajik karakterlerdir. Zehra, bireysel iradesi ile toplumsal kurallar, gelenekler arasında sıkışıp kalır. Oyunun başındaki didaskalik metinde Zehra'nın odası, Zehra'nın sıkışmışlığını gösterir. "Genişçe bir oda görünür. Bu oda arkada bir iç odaya açılır. Zehra'nın döşeği serili bu odanın içi bir iki sahnede görünür... Öte yandan dekor, Zehra'nın dışa karşı sınıksız kapanmışlığını verebilmeli" (Dilmen, 2008:7). Zehra'nın odasındaki sıkışmışlık, aslında onun hayatını yansıtır. Eşi Mahmut'un kendisinin üzerine kuma getirmemesi için yoğun bir çaba içerisine girer. Mahmut'u ikna etmek, eski güzel günlerini Mahmut'a hatırlatmak için narçiçeği gelinliğini giyer, ancak Mahmut, Gülsüm'den başkasını düşünememektedir. Mahmut'un iradesizliğini gören Zehra, "Eve getirme şu kızı Mahmut, yalvarırım. Göz yumacağım git, başka kadınla nefsinin körlet bir süre, başına kakmam. Sonra dönersin evine" (Dilmen, 2008:39) diyecek kadar çaresizdir. Zehra, orta yaşlı, iki çocuk annesidir. Gülsüm ise on beş yaşında güzel bir genç kızdır. Zehra, zehirli bir zakkum, yılan, Gülsüm ise sümbüldür. Mirza, "Geçende mor bir yılan çıktı karşıma, şöyle bir yekindi topraktan. Gözlerinden içime kara bir ışık aktı. Bir türlü unutamiyorum, şimdi odaya girince de öyle oldu" der (Dilmen, 2008:19).

Zehra, Gülsüm'e göre yaşlı olduğunun farkındadır, ancak iradesinden vazgeçmez. Kumayı kabul etmesini öğütleyen kadınlara, "Nice çoğaltsanız, örneği boş... Bana aykırı. Binler bin, ben birim. Aşımı ocağımı paylaşırım herkesle, paylaşmam erkeğimi" (Dilmen, 2008:54) ifadelerini kullanır. Zehra, var olan gelenekleri sorgular ve eşitsizliği aklıyla kabullenemez. Zehra gördüğü rüyada, Mahmut'un Gülsüm'ü seçtiği onunla birlikte olduğunu görür. Bu rüya onu değiştirir, çünkü artık genç, güzel Gülsüm ile başedemeyeceğinin farkına varır. Zehra, duygusallığı bırakır ve intikam duygusuna kapılır, düğünü yaptırmamaya kararlıdır. Zehra, ataerkil düzende var olan kuma töresini, sorgular. Zehra, "Gelir benim kurduğum düzeni benimle paylaşır, bir gün değil on gün değil bütün bir ömür boyu kapımı, bacamı, ocağımı üleşir, bereketli güvecimi üleşir, ışığımı karanlığımı üleşir, ben de ona, Sen kimsin kız nerden geldin, niye geldin? Büyücü müsün, bağcı mısın? diyemem" (Dilmen, 2008:76) diyerek adaletsizliği sorgular. Düğün alayı, Zehra'nın evine geldiği sırada, Zehra gelinin evine girmesine izin vermez ve "Eşikten attırmayacağım ayağını" (Dilmen, 2008:81) diyerek iki çocuğunu ve kendisini koçun yerine kurban eder.

Trajik karakterlerden diğeri de Gülsüm'dür. Gülsüm on beş yaşında güzel bir Çerkez kızı olarak tasvir edilir. "Oyunda Zehra'nın rakibesi olan Gülsüm, kişilik olarak da Zehra'ya karşıt çizilmiştir. Zehra'nın orta yaşlılığına ve ana oluşuna karşın, Gülsüm genç, taze ve bakiredir. Gücü Zehra'nınki gibi dargın ve pekişik değildir" (Şener, 1970:53). Gülsüm soyut ve pasif bir karakterdir. Oyun boyunca hiçbir diyalogu yoktur. Mahmut, onu görürü görmez aşık olur ve abisi Mirza'dan onu ister. Mirza, mal mülk karşılığında Gülsüm'ü Mahmut'a verir. Mahmut, Mirza'ya Gülsüm'ün bu evlilik konusunda istekli olup olmadığını sorduğunda Mirza, "On beş yaşındaki kızın gönlü ne olacak?" (Dilmen, 2008:15) demesi törede genç kızın kendi evliliği ile ilgili herhangi bir iradeye sahip olmadığını gösterir. Kendi hayatı üzerinde hiçbir karar yetkisinin olmayışı, tüm kararların ailenin erkeği, abisi Mirza tarafından verilmesi, Gülsüm'ün sadece bir obje olarak oyun boyunca sürüklenmesi onu da trajik bir karakter yapar.

Zehra'nın çocukları Murat ve Zeynep, Zehra tarafından kurban edilen diğer trajik karakterlerdir. Eserin başındaki Hz. İbrahim hikâyesi anlatılırken aslında eserin trajik sonuna gönderme yapılır. Hikâyede, Hz. İbrahim'in sadakati sınanır ve sınavı geçen Hz. İbrahim'e oğlu İsmail yerine kurban edilecek koç gönderilir. Mahmut, Gülsüm ile yapacağı düğünde kurban edilmek üzere bir koç alacaktır. Oyun içinde oyun tekniği ile Mahmut oğlu Murat'a hikâyeyi anlatır. Fatma Keçeli, Dilmen'in yazarın bu kıssayı anlatırken aynı zamanda kurban inancını da sorguladığını ifade eder.

"Hazreti İbrahim'in oğlunu kurban etme masalına, Murat'ın müdahalesi ile, bir çocuk gözünden tanrıya eleştirel açıdan yaklaşmıştır. Bu sorgulamayı bir çocuğun, yani inançların henüz körleştirmedeği, dogmatizmden uzak bir bilincin yapıyor olması önemlidir.

Mahmut: Bir gün Tanrı, "Ya İbrahim, seni bir sadık kulum olarak bilirim, Seni sevdiğim için de bu oğulu sana verdim ihtiyar yaşında, Ama şimdi sen beni ne kadar sevdiğini göstermek için İsmail'i kurban et bana" demiş.

Murat: Hem vermiş, hem geri istiyor Tanrı insanlarla öyle konuşur mu baba?" (Keçeli, 2003:21).

Murat, güçlü olan Tanrı'ya kurban sunulmasını sorgular.

1.2. Otoriteyi Temsil Eden Karakterler

Oyunda, Mahmut, toplumsal otoriteyi temsil eden karakterdir. Mahmut, yıllarca eşi Zehra ile birlikte çalışarak mal mülk edinmiştir. İki çocuğuyla mutlu, huzurlu yaşarken Gülsüm ile karşılaşması sonucu ona âşık olur ve törelerin de kendisine verdiği hakkı kullanarak ikinci defa evlenmek ister. Duyguları arasında sıkışıp kalan Mahmut, Zehra'nın ve çocuklarının hakkını korumak isterken Gülsüm'den de vazgeçemez. Gülsüm için Mirza'ya mal

mülk verir. Mirza'nın daha fazla açgözlülük yapması sonucunda bir ara Gülsüm'den vazgeçerse de tutkusu galip gelir ve Mirza'nın tüm isteklerini kabul eder. Zehra'nın karşı çıkmasına karşılık, "Eve yeni bir kadın getiren erkek bir ben miyim?" (Dilmen, 2008:38) diyerek durumu normalleştirip, erkek olarak hakkı olduğunu belirtir. Mahmut, artık duygularının tesirinde Zehra'nın duygularını anlayacak durumda değildir. Mahmut, "Onsuz yapamam, Gülsüm kanıma buyruk" (Dilmen, 2008:38) diyerek oyunun trajik sonunun değişmeyeceğinin de sinyalini verir. Mahmut, ataerkil düzendeki otoriteyi temsil eder.

Mirza da otoriteyi temsil eden diğer bir karakterdir. Gülsüm'ün abisidir. Açgözlü ve kız kardeşini rızasını sormadan evli, çocuklu Mahmut ile mal mülk karşılığında evlendirmek ister. Oyun boyunca Gülsüm'ün güzelliğinden ve maharetlerinden söz ederek Mahmut'u daha şevklendirmek ve evlilik kararını uygulatmak isteyip daha fazla mal elde etmeye çalışır.

"Mirza: Değirmenli tarlayı bağışlarsan?

Mahmut: Yoo, oraya kadar uzanma dostum.

Mirza: Uyuşamayacağız canım, kısmet değilmiş.

Mahmut: Yıkıcı konuşuyorsun.

Mirza: Sen yapıcı konuşuyorsun hani.

Mirza: Sözü edecek bir şey kalmıyor geriye. Benim yaşayacağım da bir yaşam şurda. Köyde oğlanlar birbirinin kanına girecek, saçının ucunu gören hevesleniyor" (Dilmen, 2008:25).

Mirza için kardeşi bir pazarlık objesidir.

1.3. Koroya Benzeyen Toplum Figürleri

Klasik Yunan tragedyalarında koronun önemli bir işlevi bulunur. Tragedyalarda koro, seyirciye yön verir, seyircinin oyunu anlamlandırmasını ve aynı zamanda katharsizmi de sağlar. Dramatik yapıyı güçlendirirken, farklı misyonları bulunur. Örneğin, Sofokles'in *Antigone* oyununda, Antigone, kendi inançlarıyla devletin yasaları arasında kalır. Koro, bazen Antigone'nin yanında bazen de Kreon'un yanında davranarak karşıt fikirlerin daha belirgin gösterilmesini sağlar. Zaman içerisinde korodaki kişi sayısı değişir. Aiskhylos oyunlarında on iki kişilik koro bulunur, Sofokles ise bu sayıyı artırır ve on beş kişilik bir koro oluşturur. Zamanla daha fazla oyuncunun sahneye çıkmasıyla birlikte koronun işlevi azaltılır.

Kurban oyunu Yunan tragedyaları ile birçok yönde benzerlikler görülür. Dilmen, eserini kurgularken klasik tragedyadaki koroyu kullanır. Oyundaki Halime ve kadınlar koroyu temsil eder. Kurban'daki kadınlar, zaman zaman Zehra'yı yatıştırmaya çalışırken bazen de kışkırtıcı rolü oynarlar. Kadınlar,

eserdeki gerilimin seviyesinde etkili olurlar. Zehra, Halime kadına Mahmut'un kuma getirmek isteğinden vazgeçtiğini söylediğinde, Halime kadın, Zehra'ya kadınlığını kullanması yönünde öğüt verir. "Usunu kadınlığına ortak et" (Dilmen, 2008:28). Bu bölümde Zehra'yı yatıştırıcı, yol gösterici rolünü oynarlar.

Kadınlar, zaman zaman kışkırtıcı rolünde de görülür. Kadınlar, Gülsüm'den "Gözleri menekşe, lepiska saçları, beli zambak, Çerkez güzeli" (Dilmen,2008:45) diyerek Zehra'nın başkaldırısını hızlandırırlar.

2. Kurban Motifinin Kurgusal İşlevi

Kurban, tarih boyunca pek çok farklı kültürde farklı biçimlerde var olan, arkaik ritüellerin en eskisi ve yaygınıdır. Kurban, fedâ etmeyi, vazgeçisi içerirken aynı zamanda bir dönüşümü de ifade eder. "İnsanlık tarihine bakıldığında insanların felaketlerden korunma ve kurtulma, bereketli ürün elde etme, işledikleri günahlardan arınma, tabiatüstü güçlerle aralarındaki ilişkiyi güçlendirme, bozulduğuna inandıklarında tamir etme, kavuştukları nimetler dolayısıyla şükretme gibi nedenlerden dolayı kurban kestikleri görülmektedir. Bunlardan hareketle insandaki minnettarlık, arınma, fedakârlık, isteğinin gerçekleşmesi, korktuklarından korunup emin olma, geleceği kontrol etme, tanrı ile ilişkilerini iyi tutarak olumlu benlik geliştirme ve zor zamanlarında başa çıkma duygusunun kurban kesme davranışında etkili olduğu söylenebilir" (Çetin, 2008:5). Zamanla modernleşmenin etkisiyle beraber dinlerdeki kurban, şiddeti arttırdığı, hayvanlara zarar verdiği gerekçeleriyle eleştirilmiştir.

Güngör Dilmen, Kurban oyununda Hz. İbrahim'in kurban kıssasını işler. Mahmut, Gülsüm ile yapacağı düğünde kesilmek üzere bir kurban alır. Mahmut, koçla oynayan oğlu Murat'a Hz. İbrahim'in kurban hikâyesini anlatır.

"Mahmut, "Hazreti İbrahim işte, kim olacak?
Sen de kim, kim, ne, nasıl diye sormasan olmaz
Tek oğlu varmış, başka çocuğu da yokmuş
İbrahim Efendimiz de İsmail'i deli gibi severmiş benim seni sevdiğim gibi.
Bir gün Tanrı, "Ya İbrahim, seni bir sadık kulum olarak bilirim, seni sevdiğim için de bu oğulu sana verdim ihtiyar yaşında.

Ama şimdi sen beni ne kadar sevdiğini göstermek için İsmail'i kurban et bana" demiş" (Dilmen, 2008:11).

Hz. İbrahim'in kıssasıyla, oyundaki olaylar arasında paralellikler bulunur. Kurban olgusunda itaat, inanç, fedâ edebilme, sınanma iç içedir. Hz. İbrahim, oğlunu kurban edip etmeme arasında kalırken inancı sorgulanır.

Zehra da toplumun dayattıklarına, otoriteye karşı başkaldırı-itaat karşıtlığı arasında bir sorgulama içerisine girer. Kıssa sonsuz bir itaat, teslimiyet hikâyesi iken, Zehra karakteri ile otoriteye karşı olan itaat, teslimiyet eleştirilir. Eserde, kurban olayı hem fiziksel hem de düşünsel olarak işlenir. Zehra, düşünsel olarak inandıklarını, isteklerini, benliğini fedâ etmezken, çocuklarını fedâ eder ve kurban verir. Zehra'nın birey olarak var oluşu ya da yok oluşu söz konusu iken o fiziksel olarak yok oluşu tercih ederken, birey olarak benliğini var eder. Bireyin itaati ve fedâ edilmesi sadece Zehra üzerinden değil, on beş yaşındaki Gülsüm karakteri ile de vurgulanır. Gülsüm'ün eser boyunca hiçbir diyalogu yoktur, bu yöntemle aslında Gülsüm'ün var olamayışı, edilgen, kendi hayatı ile ilgili kararları alma yetisinden uzak, ataerkil düşüncede abisinin verdiği kurallara itaat etmekle mükelleftir. Gülsüm, Zehra'dan daha genç, güzel olmakla beraber, kendisinde Zehra'daki isyan, kararlılık, güç yoktur, o sadece aile ve toplumdaki geleneklere, otoriteye boyun eğer. Abisi Mirza, kardeşinin Mahmut ile evlenmesi karşısında, "On beş yaşındaki kızın gönlü ne olacak?" (Dilmen, 2008:15) diyerek karar verme merciinin kendisi olduğunu gösterir. Para karşılığında Mahmut ile evlenmeye mecbur edilen Gülsüm de oyundaki diğer bir kurbandır.

Eserin sonunda kurban verileceği hem eserin başında anlatılan Hz. İbrahim'in kıssasıyla hem de sürekli bıçağın bilenme motifinin kullanılmasıyla önseme yapıp, okuyucuya eserin sonu hakkında ipuçları verilir. "Mahmut, çıkardığı bıçağı bilemeye başlar.... Mahmut, bilenmiş bıçağı öper, sonra rafın örtüsünün altına koyar" (Dilmen, 2008:40). Bıçağın, sürekli Mahmut'un elinde olması aynı zamanda Mahmut'un kurban edici, otorite sahibi olmasını yansıtır. Eserde, fiziki kurban, vicdani kurban, toplumsal kurban olarak çeşitlidir.

a. Fizikî kurban: Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmek isterken, insandan hayvana kurbanın transfer edilmesi ve Zehra'nın da kendisini ve çocuklarını öldürerek kurban etmesidir.

b. Vicdanî Kurban: Mahmut'un Zehra'nın üstüne kuma getirmek isteyişi, köylüler tarafından yadırganmaz. Yıllarca eşiyle fedakarlık yaparak, çalışarak kurduğu evinde bir başkasının da ortak olması köylü vicdanında rahatsızlık uyandırmaz. Köylü kadınlardan I. Kadın, "Üstüne kuma gelen ne ilk ne de son kadınsın." III. Kadın, "Yasası böyle kurulmuş erkeklerce." II. Kadın, "Binlerle Karacaören'de binlerle kadının yazgısı bu sen mi değiştireceksin?" (Dilmen, 2008:54) diyerek Zehra'yı itaat için ikna etmeye çalışırlar. Zehra, ise "Başka bir yasa var benim yüreğimde, ben onu

izleyeceğim” (Dilmen, 2008:54) diyerek vicdanını kurban etmeyeceğini gösterir. Mahmut ise “Eve yeni bir kadın getiren bir tek ben miyim?” (Dilmen, 2008:38) diyerek vicdanını kurban eder.

c. Toplumsal Kurban: Eserdeki toplumsal kurban, toplumun geleneklerinin, otoritenin sarsılmaması yönünde işler. Birey toplumdaki kuralların devamlığı için fedâ edilebilir. Kurguda, köylüler iradesinin kurban edilmesi gerektiği yönünde Zehra’ya telkinde bulunurlar.

İyi ve kötü karşıtlığı üzerinden köyde var olan toplumsal kurallar, gelenekler sorgulanır. Aristoteles, “Eylemde bulunanlar ya iyi ya da kötüdürler; bütün ahlâksal özelliklerimiz dönüp dolaşıp sonunda bu iyi-kötü karşıtlığına varır” (Aristoteles, 1987:13) der. Zehra, iyi-kötü mücadelesinde hem kaybeden hem de kazananıdır.

3. Rüyanın Dramatik ve Kurgusal İşlevi

Edebî metinlerde, rüya motifi bazen karakterlerin bilinçaltını, çatışmalarını gösterirken bazen de kurguda olacak olanlara bir gönderme olarak kullanılır. Hildebrandt, rüyalarla ilgili şunları dile getirir. “Rüyalarda ne olursa olsun, malzemelerini gerçek yaşamdan ve gerçekliğin çevresinde dönen zihinsel yaşamdan aldıklarını söyleyecek kadar ileri gidebilirim... Ne kadar tuhaf sonuçlara ulaşırlarsa ulaşsınlar, aslında hiçbir zaman gerçek rüyadan kurtulamazlar; ve en aptalca olduğu kadar en yüce yapılarını da her zaman için dünyada duyu organlarımızdan geçen temel malzemeden, ya da uyanık düşüncelerimizde zaten şu veya bu biçimde yer eden şeylerden - başka bir deyişle dışarıda veya içeride yaşadıklarımızdan- ödünç almaları gerekir” (Freud, 2016:70). Kurban’da Zehra, Mahmut ile Gülsüm’ün evliliklerine engel olmak için çâreler düşünürken, rüya görür. Rüyasında, yardım istediği köydeki kadınlar, Gülsüm’ü omuzlamış Zehra’nın evine getirirler. Kadınlar, Gülsüm’ü onun için öldürdüklerini söylerler. Yatakta yatan Mahmut’un yanına yatırılırlar. Zehra, Gülsüm’den kurtulduğunu düşünüp sevinirken Gülsüm’ün ölü vücudu dirilir. Rüyanın bu kısmı aslında Zehra’nın Mahmut’u ikna etmek için nar çiçeği elbisesini giydiği ana bir göndermedir. Mahmut, Zehra’yı nar çiçeği elbisesiyle gördüğünde Zehra ile olan evliliklerinin ilk zamanlarını, Zehra’yı ne kadar çok sevdiğini hatırlar, Gülsüm’ü unutacağını dile getirir. Zehra artık her şeyin geride kaldığını düşünürken, Mahmut, Gülsüm’ü unutamayacağını, onsuz olamayacağını söyler ve Mirza’nın istediği tüm mal varlığını ona vermeye karar verir. Rüyanın bu kısmı Zehra’nın umutlanıp sonradan tekrar Mahmut tarafından hayal kırıklığına uğratılmasının bir yansımasıdır.

“Rüyaların bir görünür bir de gizil içeriği vardır. Görünür içerik, rüyayı gören kişinin anlattığı biçimiyle rüyanın içeriğidir. Gizil içerik rüya düşüncelerinden oluşur. Rüya düşüncelerinin bilinçdışından bilince çıkmasını engelleyen sansür nedeniyle gizil içerik, görünür içeriğe dönüşür” (Anlı, 2010:73). Rüyada, kadınlar Gülsüm için, “Gözleri menekşe, lepiska saçları, beli zambak demeti, güzelin Çerkezi, Gülsüm” ifadelerini kullanırlarken, Zehra için,

“Kadınlar: Gülsüm, Gülsüm
Güllen, sümbüllen gelir
Zehra, Zehra zehir
Sende zakkumlar çiçeklenir” derler” (Dilmen, 2008:45).

Zehra’nın rüyasında bunu görmesi aslında kendisi de Gülsüm’den yaşlı, güzel olmayan bir kadın olduğunun farkındadır. Gülsüm ise henüz en beşinde, evlenmemiş, genç güzel bir kızdır. Zehra’nın onunla yarışacak, kazanacak durumu yoktur. Bu sahne, Zehra’nın bilinçaltını ortaya çıkarmaktadır. Rüyada Mirza, Mahmut ile Gülsüm’ü yan yana görünce Mahmut’un Gülsüm’e resmi nikah kıymasını ister.

“Halime: Acelesi ne oğlum, bunca yıl Zehra da imam nikahıyla oturdu, hem ona gün gibi bir Murat ay gibi bir Zeynep doğurdu.

Mirza: Eskidendi o, şimdi imam nikahı battal, artık kız tarafının da hakkı, hukuku var” (Dilmen, 2008:47).

Mahmut, Zehra ile yıllar boyu imam nikahı ile yaşamış iki çocukları olmasına rağmen Zehra’ya resmi nikah kıymamıştır. Resmî nikahı rüyasında görmesi, Zehra’nın endişelerini gösterir. Rüyada Mahmut, Gülsüm için yaptığı kurbanın pöstekisini Gülsüm’ün ayaklarının altına serer. Zehra, Gülsüm evine geldiğinde kendisinin ikinci sırada olacağını farkındadır. Mahmut’un pöstekiği Gülsüm’ün ayaklarının altına sermesi tüm mal varlığını, her şeyini Gülsüm’e vereceğini, Zehra’nın tüm evdeki hâkimiyetini kaybedeceğini gösterir. Zehra’nın bilinçaltındaki bu kaygı, rüya yoluyla su yüzüne çıkar.

“Rüyada, kadınlar:
“Eşikten attırmayacaktın ayağını,
Eşikten attırmayacaktın ayağını,
Attırmayacaktın ayağını eşikten,

Gülsüm gelince olacağı buydu” (Dilmen, 2008:51) demesi, Zehra’nın bu evliliğe asla boyun eğmeyeceğine dair bir göndermedir.

Freud, rüyalar için, “Uyanık düşüncelerin yoğun bir şekilde meşgul olduğu izlenimlerin, sadece uyanık düşünce süreci tarafından şöyle veya böyle bir yana itildiği zaman rüyalarda ortaya çıktığı gerçeği karşısında şaşırmaktadır” (Freud, 2016: 79) ifadesini kullanır. Rüyaların Kurban

oyununda zaman zaman sonda olacak olanlara gönderme, zaman zaman karakterlerin bilinçaltının ortaya konulmasında yardımcı unsur olarak kullanıldığı görülmektedir.

4. Anlatıların Kurgusal İşlevi

Kurban oyununda dramatik yönü güçlendirmek, gerilimi arttırmak, karakterlerin bilinçaltı duygu ve düşüncelerini ortaya çıkarmak, eserdeki temayı daha etkili verebilmek için anlatılardan faydalanılmıştır. Eserin başında Hz. İbrahim kıssası anlatılır. Mahmut, Gülsüm ile yapacağı düğün için kurbanlık koç alır. Koçu otlatmaya götüren oğlu Murat'a kurban kıssasını anlatır. Mahmut, oğlu Murat ve Mirza kurban hikâyesini dramatize ederler.

“Mahmut: Tek oğlu varmış, başka çocuğu da yokmuş. İbrahim Efendimiz de İsmail'i deli gibi severmiş benim seni sevdiğim gibi. Bir gün Tanrı, “Ya İbrahim, seni bir sadık kulum olarak bilirim, seni sevdiğim için de bu oğulu sana verdim ihtiyar yaşında. Ama şimdi sen beni ne kadar sevdiğini göstermek için İsmail'i kurban et bana, demiş.

Mahmut: Böyle yalnız kim var yeryüzünde İbrahimce?
Yol bitmese, bitmese.

Ama dağın doruğunda yol bitmiş. Düşünürmüş İbrahim, Tanrının buyruğunu söylesin mi İsmail'e söylemesin mi?” (Dilmen, 2008:12).

Anlatılan bu kısa aslında eserin olay örgüsünün çerçevesini belirlemektedir. Mahmut da tıpkı Hz. İbrahim gibi sıkışmış, ahlaki, vicdani çıkmazını göstermektedir. Mahmut, Gülsüm ile evlenmek isterken diğer taraftan Zehra ve çocukları arasında kalmış, karar vermeye çalışmaktadır.

Köyün muhtarı, Zehra'yı ikna etmek için dinden referans verir ve Hz. Muhammed'in de Hz. Hatice üzerine kuma getirdiğini anlatır. “Din ekseninde şekillenen geleneksel toplumlarda din, kontrol mekanizması olduğu kadar bir takım istismlara da alet edilir. Zehra'yı ikna etmekte çaresiz kalan köy muhtarı, Hz. Muhammed'in de Hz. Hatice'nin üstüne kuma getirdiğini söyleyerek; Zehra'yı yatıştırmaya çalışır. Muhtarın bu sözünün samimiyetten uzak olduğunun bilincinde olan Zehra, “Peygamberin bütün dediklerini tutunuz da bir karı üstüne karı almak kalmıştı” karşılığını verir” (Güneş, 2007: 249).

Eserde diğer bir anlatı, köyde daha önce başka bir Zehra'nın üzerine getirilen kumanın hikâyesidir.

“Halime: Yamaçtaki gelin taşını bildin mi?
II. Kadın: At, insan biçimleri seçermiş kişi o kayalara uzun uzun bakınca.
Halime: Senden önce başka bir Zehra'nın

Üstüne kuma gelirmiş.
Kadın koyup gidememiş evini, ocağını
Çocuklarından ötürü. Susmuş beklemiş.
Gelin alayını görünce uzaktan
Öyle bir ah kopmuş ki yüreğinden yanıtlamış dağ taş “Aaah!”
Anında taş kesilmiş düğüncüler taş at üstünde taş gelin taş, çevresindeki
köylüler” (Dilmen, 2008: 55).

Bu anlatı Zehra'ya ilham kaynağı olur, daha önce ne yapacağı konusunda kararsızlık içerisindeyken, bu hikâyeyi dinledikten sonra Gülsüm'e asla izin vermeyeceğine dair kararını verir. Eserdeki olay örgüsünü değiştirip, trajik sona doğru olaylar hızlanır.

Sonuç

Güngör Dilmen'in Yunan mitolojisine ait olan Medea'nın hikâyesinden yola çıkarak ve yerli kültürel unsurları ekleyerek yazdığı Kurban oyunu modern bir tragedyadır. Klasik tragedyaya unsurları kullanılarak dinfedaî, toplumsal hikâyelerle zenginleştirilerek bireyin bireysel-toplumsal çatışmasını anlatır. Mahmut karakteriyle vicdan çıkmazını anlatılırken Zehra karakteriyle bireysel irade ile toplumsal irade arasındaki çıkmazı görürüz.

Kurgudaki kıssa, rüya ve halk efsanesi karakterlerin bilinçaltını ortaya koymak, olay örgüsündeki gerilimi arttırmak, okuyucunun da sorgulamasını sağlamak için kullanılır. Hz. İbrahim kıssası sadece dinî bir hikâye değildir, bireyin iradesi ve kaderi arasındaki gerilimin ortaya konmasında önemli bir rol oynar. Anlatılan rüya ise bireyin bilinçaltı duygularını ortaya koymak, Zehra'nın ruhsal dünyasını okuyucuya göstermek için yardımcı unsurdur. Taşa dönüşen düğün alayını anlatan efsane ise Kurban oyunun sonuna bir göndermedir.

Zehra trajik bir kadın karakterken Mahmut ve köylüler toplumsal otoriteyi temsil ederler. Eserde Zehra, Anadolu'da kuma geleneğine boyun eğmek zorunda kalan binlerce kadına karşılık isyankâr, geleneği kabul etmeyen, erkek-kadın arasındaki eşitsizliğe, köydeki ataerkil düşünceye hayır diyen, bu uğurda çocuklarını ve kendisini feda eden bir kadındır. Bununla birlikte oyun sadece bir kadının bireysel trajedisi değildir, toplumun kolektif düşüncesi, inanç sistemleri, gelenekleri üzerine sorgulama ve çatışmayı sunan bir anlatıdır.

KAYNAKÇA

- ANLI, İrem (2020), *Psikanalize Giriş*, Nobel Tıp Kitabevleri, İstanbul.
ARISTOTELES, (1987), *Poetika*, Çev. İsmail Tunalı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- ÇETİN, Özgür (2008), *Kurban İle İlgili İnanç ve Tutumlar*, Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- COŞGUN, Melih, “Chantal Mouffe’da Antagonizma’nın Kökenleri Üzerine Bir Deneme”, <https://www.academia.edu> erişim tarihi:10.02.2025
- DİLMEN, GÜNGÖR (2008), *Kurban*, Mito Boyut Yayınları, İstanbul.
- FREUD, Sigmund (2016), *Rüyaların Yorumu*, Öteki Yayınevi, İstanbul.
- GÜNEŞ, Mehmet (2007), “Başkaldıran Kadının Dramı: Kurban”, *Turkish Studies*, 2(1), 247-251.
- KEÇELİ, Fatma (2003), “Güngör Dilmen’in Oyunlarında “Mitolojik, Tarihsel ve Fantastik Olan”ın Kullanımı”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 16(16), 18-45.
- PULAT, Ali ve Bayraktutan, Segül (2019), “Güngör Dilmen’in Tiyatrolarında Toplumsal Temalar”, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 3(3), 374-393.
- ŞENER, Sevda (1970), “Kurban Üzerine Bir İnceleme”, *Tiyatro Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 49-68.